

Þýðing og gildi gönguferða fyrir náttúru, landslag, sál og líkama

Katrín Anna Lund

Inngangur

Í þessari grein er litið á hvernig gönguferðir geta verið áhrifavaldur í mótun landslags, ekki bara með tilliti til hvernig náttúran sjálf mótast heldur frekar með áherslu á söguleg, menningarleg, jafnvel pólitísk ferli sem birtast í landslaginu og skapa gildi þess. Ég vil halda því fram að þessi ferli hafi áhrif á hvernig gönguleiðir skapist í samspili manns og náttúru. Á undanförunum árum hef ég skoðað athöfnina að ganga í mismunandi samhengi, innan borga og utan. Áherslan hér verður lögð á göngur utan borga, eða út í náttúrunni og mun ég að hluta til byggja á rannsókn sem ég framkvæmdi í Skotlandi á árunum 2001 og 2002 á meðal fjallgöngufólks í Skotlandi. Skotland er í marga staði sérstakt vegna almenns áhuga fólks á fjallgöngum og á þessi áhugi sér djúpar sögulegar rætur. Það var árið 1891 að Skoski Fjallaklúbburinn (*Scottish Mountaineering Club, SMC*) birti í tímariti sínu töflu sem flokkaði öll fjöll í Skotlandi yfir 3000 fetum á hæð, 583 að tölu. Þar af voru jafnframt tilgreindir 283 tindar og skilgreindir sem „aðskilin fjöll“, sem má útleggja sem fjöll verðari til gönguferða en önnur fjöll vegna stöðu sinnar í landslaginu. Að baki söfnun þessara upplýsinga stóð aðalsmaður og landeigandi að nafni Sir Hugh Munro og hafa þessi tilteknu fjöll verið kennd við hann síðan listarnir voru birtir og kölluð einu nafni Munrofjöllin (*The Munros*). Síðan þá hefur mikið vatn runnið til sjávar en Munrofjöllin standa enn fyrir gildi sínu sem aðskilin fjöll og ástæða þess er að hefðin að ganga á fjöllin hefur haldist í áranna rás. Menning sú sem skapast í tengslum við fjallgöngurnar hefur kannski tekið breytingum í tímans rás, en grundvöllur hefðarinnar, þ.e. athöfnin að ganga á þessi tilteknu fjöll, hefur viðhaldist. Það má því segja að með útgáfu á töflu Munro hafi fjalllendi Skotlands verið skapað sem umhverfi gönguferða (Lorimer og Lund 2003; Lund 2006).

Þessi stutta saga um sköpun Munrofjallanna, sem ég mun hverfa til síðar í þessari grein, er mikilvæg fyrir fræðilegar áherslur þessarar greinar: þ.e. huglæga kortlagningu göngusvæða í gegnum athöfnina að ganga. Ég fylgi hér

hugleiðingum franska fræðimannsins de Certeau (1984) sem aðskilur í fræðum sínum á milli ríkjandi skipulags (*strategies*) og aðgerða eða athafna einstaklingsins (*tactics*) við að skapa sér persónulegt rými innan ríkjandi skipulags. Í þessu samhengi má líta á gönguferðir fólks í náttúrunni sem einskonar pólitískt ferli, meðvitað eða ómeðvitað, sem lagar það landslag sem fyrir er að persónulegum þörfum og lífsýn göngugarpanna. Sem dæmi um þetta má nefna að þegar að skoskir fjallgöngugarpar feta í fótspor Sir Hugh Munros á leiðum sínum upp og niður Munro fjöllin, eru þeir í sjálfu sér að samþykkja það göngulandslag sem kortlagning hans af fjöllunum skapaði. Hvatinn sem liggur að baki gönguferðunum er ekki endilega sá að fylgja eftir þessari tilteknu kortlagningu fjallanna sem slíkra því fólk fer oft á tíðum einnig sínar eigin leiðir. Sumir ganga svo langt að sniðganga öll Munrofjöllin en ganga á önnur í staðinn, meðan aðrir skapa sér sínar eigin reglur og leiðir eins og það að fylgja ekki stígum eða merktum gönguleiðum, o.s.frv.. Með öðrum orðum hver fjallgöngugarpur stýrir sínum eigin ferðum, skapar sína eigin huglægu kortlagningu af fjöllunum á sinn eigin máta. Þetta endurspeglast í þeirri fullyrðingu sem flestir þeir fjallgöngugarpar sem ég talaði við eru sammála um að það að ganga á skosk fjöll sé besta leiðin til að læra að þekkja Skotland og tengja mismunandi hluta landsins saman út frá þeim mismunandi sjónarhornum sem gönguferðirnar bjóða upp á. Þegar horft er á hvernig þeir öðlast þessa þekkingu í gegnum persónulega reynslu þá verður hér um að ræða eins konar huglæga kortlagningu sem gefur margar mismunandi myndir af Skotlandi.

Það er því ljóst að þó að svæði hafi verið formlega skipulögð til athafnarinnar að ganga liggur rótin sem hvetur dýpra. Hún birtist í athöfninni sjálfri eins og hún er framkvæmd í það og það skiptið og nú megum við ekki gleyma að þó svo að ég tali um einstaklinginn sem slíkan að þá eru fjallgöngumenn einnig félagsverur. Þeir eru félagsverur sem deila með sér þeim áhuga að ganga á fjöll, stundum í félagsskap hvers annars og svo deila þeir einnig sameiginlegri reynslu sinni á öðrum vettvangi. Það má því halda fram að hin huglæga kortlagning sé ekki einungis persónuleg heldur einnig félagsleg og oft á tíðum samstíga sem slík. Að þessu sinni hef ég einungis fjallað um Skotland. Í því sem við tekur mun ég líta á sögu athafnarinnar að ganga í Englandi til að sýna fram á hvernig mismunandi sögulegt og félagslegt samhengi gönguferða skapar mismunandi göngulandslag. Því næst mun ég snúa mér aftur að Skotlandi og velta frekar fyrir mér tengslum göngugarpsins við landslagið sjálft sem skerpir frekar á göngunni sem persónulegri upplifun.

Að lokum mun ég svo velta upp spurningum um hvað megi læra af þessu í tengslum við Ísland og hvers lags áherslur væri hægt að nota í rannsóknnum hvað varðar gönguferðamennsku á Íslandi.

Mótun göngulandslags

Talið er að rúmlega 18 miljón manns fari og gangi í náttúrunni að sumarlagi á sunnudögum í Bretlandi öllu (Solnit 2000). Eins og rithöfundurinn Rebecca Solnit (2000) hefur bent á þá hefur athöfnin að ganga í náttúrulegu umhverfi hvergi meira menningarlegt gildi en einmitt í Bretlandi. Ég vil í þessu samhengi, samt sem áður benda á að þó svo hér sé talað um Bretland í heild sinni á að hefðin að ganga í skosku og ensku landslagi á sér ólíkan uppruna jafnvel þótt tengsl séu þar á milli. Solnit (2000) og Urry (2000) hafa bæði fjallað um upphaf gönguferða í náttúru Englands. Það má segja að upphaf gönguferða í Englandi hafi fylgt í kjölfarið á „uppgvötun“ á náttúrunni. Efri og millistétt Bretlands á 17. og fyrri hluta 18. aldarinnar hafði gengið innan veggja ensku landslagsgarðana, og eins og Solnit (2001) bendir á, séð lítið út fyrir þessa vegg. Það sem var utan veggjanna var talið hættulegt, fullt af flækjum og ræningjum og öðrum misindismönnum. Breyting á viðhorfum til þessa umhverfis sem utan garðana var tók hins vegar breytingum upp úr miðri 18. öldinni og í byrjun þeirrar nítjándu í kjölfar aukinnar þéttingar byggðar samfara iðnbyltingunni. Í þessu samhengi hafa fræðimenn vísað til þess þegar Vatnasvæðið í norðvestur Bretlandi var uppgvötað (Urry 1995, Massey 2006). Segja má, að samfara því hafi „óspillt náttúra“ verið skilgreind í ensku samhengi. Vatnasvæðið hafði vakið litla athygli fólks fram að 18. öldinni nema sem hrjóstrugt og fráhrindandi fjallasvæði, „ekkert nema forljótar, hangandi hæðir“ samkvæmt *The short survey of England*, sem gefin var út árið 1630 (Urry 1995: 193). Borgarmyndun leiddi hins vegar til nýs viðhorfs gagnvart umhverfisins utan borganna. Skáld og listamenn undir áhrifum rómantíkurinnar leituðu andagiftar í ósnortinni náttúru uppgvötuðu Vatnasvæðið, strjálbýlt samfélag smábænda sem féllu vel að þessu náttúrulega umhverfi og urðu þar með hluti af landslaginu.

Á þessum tíma var ferðamennska einnig vaxandi hluti af lífsmáta fólks. Vinna innan veggja verksmiðjanna bauð upp á frítíma, samgöngur tóku á sig nýja mynd með tilkomu breska lestakerfisins og aðgengi að stöðum fjarri heimabyggð varð að veruleika. Talsmenn rómantíkurinnar hvöttu einnig almenning til að losa sig úr viðjum hins ómannúðlega borgarumhverfis og njóta landslagsins utan hennar og hverfa til náttúrunnar þar sem hinnar

sönnu rætur fólks lágu. Enskt landslag fór að taka á sig nýja mynd í kjölfar nýrra athafna og nýrra tengsla fólks við landslagið. Skáld, eins og William Wordsworth söng náttúrunni óð á gönguferðum sínum sem var álitin sú athöfn sem tengdi fólk hvað best umhverfinu. Þó svo að samgöngur opnuðu aðgang að ólíkum stöðum þá var aðgengi að landinu sjálfu, til gönguferða, ekki alltaf jafn auðvelt vegna þess hvernig eignarhaldi á landi var háttað. Nítíu prósent enskrar grundar er í einkaeign og ríkir landeigendur voru ekki tilbúnir til að hleypa almenningi inn á landsvæði sín og úr varð stríð á milli stétta (Solnit 2000), stríð sem ekki er lokið enn. Fólk gerði kröfur til að fá aðgang að því landi sem forverar þeirra höfðu ræktað sem leiguliðar og stíga og slóða sem þeir höfðu notað til að ferðast um á milli akra og annarra athafna sinna í bændasamfélaginu. Hugtakið „almenningur“ með tilliti til þessa lands voru gefnar forsendur. Í stuttu máli þá lyktaði deilunum svo að ekki væri hægt að neita fólki um aðgang að þessum gömlu gönguleiðum sem forverar þeirra höfðu skapað (Darby 2000), í óþökk landeigenda. Enn þann dag í dag eru til hópar fólks víðsvegar um England sem ganga með það fyrir augum að finna gamlar gönguleiðir, skrá þær og kortleggja, sem gerir það að verkum að stríðinu við landeigendur er ekki fullkomlega lokið.

Það má því segja að í Englandi hafi athöfnin að ganga fengið pólitískt og þjóðernislegt gildi sem miðar að hafa rétt til aðgangs til gönguleiða. Afleiðing þess er að ný tegund landslags er sköpuð, eða landslag sem gefur tilfinningu fyrir sameign og sameiningu, sem styður fullyrðingu Edensor (2001) um hvernig gönguathöfnin geti leitt til nýrrar túlkunar og endurmats á landsvæði. Tilfinningin sem skapast í gegnum tengsl göngumanna við umhverfið, eða náttúruna, er einnig mikilvæg. Solnit skrifar: „Að ímynda sér að heimurinn sé garður er í grundvallaratriðum ópólitísk athöfn ... En að reyna að gera heiminn að garði er oft pólitísk stefna“ (2000: 150). Það er því augljóst að sú saklausa athöfn að ganga í náttúrunni er ekki meðvitað séð pólitísk sem slík. Það eru hins vegar rætur athafnarinnar. Þessar rætur athafnarinnar skapa sögulegan, menningarlegan og pólitískan bakgrunn umhverfisins. Þess vegna verða þessar rætur órjúfanlegur partur af því landslagi sem gengið er í og fléttast saman við gönguferðina sjálfa. Það er í þessum tengslum sem hin huglæga kortlagning liggur. Þar sem hið ríkjandi landslag og athafnir göngumanna koma saman. Hið ríkjandi landslag er sprottið úr sögulegum og pólitískum rótum fortíðarinnar og hefur skapað landslagið sem göngulandslag. Athöfnin að ganga getur á hinn bóginn verið, sem slík, algerlega óháð þessari fortíð en á sér samt sem áður stað í þessu ríkjandi göngulandslagi. Eins og ég mun sýna fram þá fléttast þetta tvennt órjúfanlega saman.

Tengsl sálar, líkama og landslags

Hér vil ég hverfa aftur til Skotlands og velta frekar fyrir mér hvernig þessi tilfinning göngumanna fyrir landslaginu skapast. Eins og áður sagði þá létu flestir þeir fjallgöngugarpar sem ég ræddi við í Skotlandi í ljós þá skoðun sína að það að ganga á skosk fjöll væri besta og jafnvel eina leiðin til að læra að þekkja Skotland og tengja það saman. Hins vegar bættu þeir oft við að það að ganga á fjöll og væri einnig leið til að læra að þekkja sjálfan sig. Einn göngugarpurinn hélt því einnig fram að þetta tvennt, það er að þekkja landið og sjálfan sig væri hluti af sama ferlinu. Annar sagði að það að læra að þekkja Skotland væri hluti af persónulegri fullnægu sem gæfi sjálfnu stefnu. Þetta varð til þess að ég fór að skoða tengslin þarna á milli frekar. Ég spurði skoska konu sem dvalist hafði langdvölum á erlendri grund og var tiltölulega nýkomin til Skotlands að því hvort að það að fara í fjallgöngur hefði verið liður í að tengjast landinu aftur. Hún svaraði: „*Ekki meðvitað, ég meina að vera í Skotlandi tengir mig aftur, að fara á fjöll er af því að ég hef gaman af því, og jú, það tengir mig landinu sem er mjög mikilvægt fyrir mig*“. Það er því ekki í sjálfu sér markmið að tengjast landinu með því að fara á fjöll en það óneitanlega og kannski ómeðvitað gerist sem að er mikilvægt í ferlinu. Fjallgöngumaður setti hugleiðingar sínar um af hverju hann gengur á fjöll á blað fyrir mig. Þar sagði: „*Af hverju ég geri það? Hreysti (upphaflega), skemmtun, afslöppun, hressing, ná löngu settu markmiði, áhugi á landfræði (og sögu) Skotlands og hvernig landið tengist saman, stundum að láta að reyna á sjálfan mig gagnvart minni bráðu lofibræðslu – auk þúsund annarra tilfinninga og geðsbræringa sem að er ómögulegt að setja í orð (Wittgenstein?). Í stuttu máli (...) að ganga um fjöll Skotlands er fyrirtaks leið til að breinsa líkama og sál*“.

Það er erfitt að koma þessu í orð, segir hann, því það er margt sem um ræðir. Landfræði, saga og hvernig landið tengist, en það sem meira er að inn í þetta tengjast tilfinningar, sál og líkami. Hvernig hann horfir á landið tengjast er mjög líklega á einhvern hátt háð því landslagi sem Sir Hugh Munro skapaði þegar hann setti saman lista sína um hæstu fjöll Skotlands. Í þessum listum flokkaði hann Skotland í 17 mismunandi svæði út frá staðsetningu og jarð- og landfræðilegum eiginleikum fjallanna innan hvers svæðis (sjá Lorimer og Lund 2003). Þetta er landslagið sem hann er að ganga í og það verður þar af leiðandi órjúfanlegur partur af göngunni. Hins vegar lítur út fyrir að hvernig hann fléttar landslagi Skotlands saman sé háð þessum tilfinningum sem ekki er hægt að koma í orð.

En hvernig göngulandslag Skotlands hefur verið kortlagt er, eins og í Englandi, háð sögulegum, menningarlegum og pólitískum forsendum sem að eru hluti af göngulandslaginu. Hér er einnig um að ræða stríð stétta en á öðrum forsendum og í Englandi. Eins og fram kom að ofanverðu þá var Sir Hugh Munro landeigandi og þar af leiðandi heldri maður í samfélaginu. Á þeim tíma sem hann arkaði um fjöll og fyrnindi, á seinni hluta 19. aldarinnar og byrjun 20., þá var almennt aðgengi að fjallendi Skotlands ekki til staðar. Það var heldri manna iðja að ganga á fjöll, sem þeir í anda síns tíma, kortlögðu og rannsókuðu og á þann hátt eignuðu sér landslagið. Flestir voru þeir félagar í fjallgönguklúbbum sem gáfu út lærð rit um hvernig ganga ætti á fjöll, hvar og til hvers. Þessi iðja hefur haldið áfram til dagsins í dag og eru þeir sem líta á sig sem sérfræðinga um fjöllin yfirleitt á einhvern hátt tengdir þessum sömu upprunalegu fjallgönguklúbbum, sérstaklega Skoska fjallgönguklúbbnum eða hinum Aberdínska Cairngorm klúbbi á einn eða annan hátt. Það var hins vegar í kringum 1985 að almenningur fór að leggja leið sína á fjöllin í miklum mæli og þá sérstaklega með það fyrir augum að klífa Munrofjöllin. Þetta fylgdi í kjölfarið á útgáfu bókar, *The Munros*, sem gefin var út af Skoska fjallgönguklúbbnum. Þessi bók tekur fyrir hvert einstaka Munrofjall og lýsir þeim leiðum sem best er að fara upp á þau. Þvert á ásetning Klúbbsins, með útgáfu bókarinnar, fór fólk nú að flykkjast til að feta í fótspor Sir Hugh Munro, klúbbsfélögum til lítillar ánægju. Ágangur á landið hefur aukist til muna, stígar breikkað og oft á tíðum breyst í moldarsvöð og tækifærið til að vera einn með náttúrunni er oft á tíðum ekki til staðar vegna fjölda fólks sem sækir í að ganga á fjöllin. Andúð þeirra sem líta á sig sem frumkvöðla í fjallgöngunum endurspeglast oft á tíðum í viðhorfum þeirra gagnvart göngufólki sem þeir halda fram að fari ekki í göngurnar á réttum forsendum. Þeir gefa sér að göngufólk hafi ekki vit á hvernig eigi að umgangast fjöllin og umhverfi þeirra og gefa sér að flestir göngugarpar séu einungis að fara á fjöll til að komast á tindinn. Göngufólk bregst oft á tíðum við þessu viðhorfi sérfræðinganna með því að gera kröfu þeirra um þekkingu á landinu að engu með orðum sínum og gjörðum og viðurkenna þar með ekki að þessir sérfræðingar hafi eitthvað tilkall til þessa göngulandslags fram yfir aðra. Samt sem áður verður ekki hjá því komist að með því að ganga innan ramma Munro landslagsins þá viðurkenna þeir það þrátt fyrir að skapa sínar eigin hefðir og leiðir við að ganga á fjöllin. Þannig má segja að baráttan snúist um tengslin á milli formlegs skipulags göngulandslagsins og athafna göngufólksins við huglæga og hlutlæga kortlagningu umhverfisins.

Lokaorð

Hvað er séríslenskt við íslenskar gönguleiðir? Er kannski um að ræða mismunandi séreinkenni íslenskra gönguleiða á mismunandi svæðum og þá einnig í ljósi þess hver göngumaðurinn er? Í ljósi þess sem ég hef verið að segja í tengslum við England og Skotland þá er það þess virði að velta fyrir sér sögulegum, menningarlegum og pólitískum rótum þess að ganga í náttúrunni í íslensku samhengi. Í tengslum við það þá mætti í framhaldi velta fyrir sér hvernig fólk velur sér göngusvæði og hvernig það gengur, þ.e. hvers lags slóðar verða fyrir valinu, hvert er markmið göngunnar, og síðast en ekki síst, hver er hvatinn að baki því að ganga? Í þessu samhengi er mjög miklægt að horfa á bakgrunn göngufólksins til að átta sig á huglægum tengslum þess við landslagið og hvernig þau birtast í göngunni sjálfri. Niðurstöður úr rannsókn sem slíkri getur sýnt okkur fram á að kortlagningu gönguferða er ekki bara hægt að meta út frá slóðum og stígum og sýnilegum einkennum landslags. Það verður einnig að huga að þeim hvötum sem að baki liggja. Þetta getur gefið hugmyndir um hvernig mismunandi göngufólk tengist íslensku landslagi, og jafnvel skapa það, og áttað okkur enn frekar á því hvernig ýta megi undir að skapa mismunandi tegundir göngulandslaga með tilliti til hvernig fólk vill tengjast landslaginu á marga mismunandi vegu.

Heimildaskrá

- Certeau, M. de (1984). *The Practice of Everyday Life*. Þýð. S. Rendall. Berkeley: University of California Press
- Darby, W. (2000). *Landscape and Identity: Geographies of Nation and Class in England*. Oxford: Berg
- Edensor, T. (2001). Walking in the British Countryside; Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape. Í P. Macnaghten og J. Urry (ritstj.) *Bodies of Nature*. London: Sage
- Lorimer, H. og Lund, K. (2003). Performing facts: finding a way over Scotland's mountains. Í B. Szerszynski, W. Heim og C. Waterton (Ritstj.) *Nature Performed: Environment, Culture and Performance*. Oxford: Blackwell
- Lund, K. (2006). Seeing in Motion and the Touching Eye: Walking over Scotland's Mountains. *Ethnofoor*, XVIII/1, 27-42.
- Massey, D. (2006). Landscape as a Provocation: Reflections on Moving Mountains. *Journal of Material Culture*, 11(1/2), 33-48.

- Solnit, R. (2000) *Wanderlust: A History of Walking*. New York: Penguin Books
- Urry, J. (1995). *Consuming Places*. London: Routledge
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond Societies: Mobilities for the Twenty-first Century*. London: Routledge